

A l'entorn del 39

Un cinema

El setembre de l'any 38 havia fet nou anys; el gener del 39 havien acabat la guerra civil i encara no anava a l'escola. Un dia estava molt entretinguda pel joc a l'escala de la Margarida, amb una colleta del carrer. De què dimonis parlàvem?, quines històries ens explicàvem que, fins i tot, quan la mare em va dir si anava a veure amb ella i la germana un capítol de "La flecha sagrada" li vaig dir que no, que m'estimava més quedar-me amb les amigues. La pel·lícula, que era feta en capítols, era d'indis americans que fumaven la pipa de la pau amb Toro Sentado. Recordo les escales de davant de casa, allà on tenia més amigues, eren estretes i amb graons gruixuts; tenien una porta a baix amb picador que, quan trucaven, havien de saber els trucs i repicons del pis amb el qual volien connectar; un filferro ben lligat a la porta de baix i a cadascuna de les portes, potser dues a cadascun dels tres pisos, i estira el fil i obre. Ai, el carrer! Si hi hagués quedat impresa la vida que hi fèiem la quitxalla, la majoria, quedarien per casa només les necessitats ineludibles: menjar i dormir.

No podíem anar a l'escola a causa de la bomba del bombardeig que buscava la fàbrica d'armes de guerra, en aquell temps Hispano Suiza, es va desviar i va esquarterar uns quants edificis com el del pis on era l'escola, que sempre recordo a la perfecció i ja n'he parlat en d'altres memòries. Les pel·lícules ens devien fer oblidar la gana, amb elles omplíem moltes tardes, d'abans i de després del terratrèmol, el que n'hem dit sempre "la guerra". El cinema que solíem anar més era "El Recreo", situat prop dels "Catalanistes", unes entitats de socis per a l'esbarjo i la cultura, i que fins fa molt poc no els ha desallotjat l'interès del diner per fer pisos; les entitats s'han escampat com quan una tromba de vent desmunta tot allà on cau.

"El Recreo" era molt gran, rengleres i rengleres de cadires amb braços i molt rectes d'espatlla, a dalt i a baix. L'entrada era pel carrer "Gran", un vestíbul acolorit de parets plenes de pòsters amb artistes adonis i belleses femenines, com ara, si fa no fa, potser no tan despullats. A la cua per l'entrada al cinema, s'hi posava una mena de carret, la paradeta de cacauets, cigrons, tramusos i no sé què més. Un passadís molt llarg i amb molta claror per arribar a la sala, la pantalla amunt. A molts dels films ens ensenyaven l'anglès, perquè eren subtítolats, recordo que vaig aprendre el "ai lof iu" i el "càmon". Després a casa jugàvem a ballar com els americans. La majoria eren parlades en castellà. Van ser una cosa positiva d'aquell temps; vaig aprendre la llengua castellana. No sé com ens hauríem espavilat a l'escola estatal que vam anar després del 39, perquè la mestra venia de Biscaia. Ja se sap que les mestres catalanes van ser esborrades del mapa; si tenien el títol del temps de la dita guerra o del temps de República, els el van invalidar.

Una història que contava el pare

A casa sentia moltes coses de les que passaven o havien passat, no hi havia silenci mentre fèiem els àpats. El que tenia quasi de manera exclusiva la paraula era el pare, la mare anava amunt i avall i no li agradava que ens poséssim a la cuina. El que sempre van fer és no animar-nos a odiar, era com si expliquessin la seva vida sense acritud, malgrat les dificultats que tenien. Més aviat crec que era per comunicar-nos el seu pensament, el seu treball, tot el valor que tenia la seva vida, el nostre bressol primer. La mare, dreta, amb els plats o el que fos, també deia com de bé es vivia en aquell temps de República. Un dia el pare va explicar, potser més d'un dia, una anècdota terrible. Va ser en una època en què hi havia algun que altre mort al carrer perquè un sindicat n'odiava un altre. El pare es trobava a la barberia, allà hi havia altres homes que es veu que coneixia; al carrer s'hi passejava un home que el pare també devia conèixer, i era enemic d'un home que estaven afaitant, l'esperava per matar-lo, duia una pistola i era d'un sindicat. El pare va avisar el conegut que estava dins l'establiment, i el barber va fer possible que el presumpte sentenciat sortís per la porta del darrere i així es va salvar. Al barri, moltes cases tenien aquella llargada que anava de carrer a carrer, amb jardí o pati o coses addicionals a la casa. Encara en resta alguna, de casa, mig camuflada per muntanyes de ciment, i ara, massa tard, fins i tot no deixen edificar al jardí, en alguns.

Bombardeig

El pare encara no havia anat a la guerra, i com que la mare no volia anar al refugi, perquè deia que feia pudor de dormir, i sonaven les sirenes de tant en tant, que avisaven que teníem l'aviació de Franco damunt i podien caure bombes, doncs un dia el pare ens va muntar un refugi a l'entrada de la casa, allà on fèiem labor i xerraven molt amb les veïnes, una botiga parada, una lleteria plegada als primers rúfols del trenta-sis. Acluco els ulls i veig matalassos sobre unes taules ajuntades, taules de marbre gruixut amb unes potes de ferro fent adornos, marbre molt blanc amb una via un xic endins del perímetre de la pedra. Nosaltres a sota, i quan ja havia passat el perill, que és quan tornaven a tocar les sirenes, sortíem, no havia passat res. Quan el pare ja no hi era, era en un camp d'aviació, la mare ens feia anar al llit de matrimoni i ens col·locàvem totes tres, ella, la meva germana i jo sota el matalàs; de l'avi no sé què se'n feia, era un home tranquil, devia restar a la seva habitacioneta.

Si no érem a la fresca és que no devia fer calor; era un dia en què acabàvem de sopar al petit menjador de casa. Van sonar les sirenes, però com que molt aviat van tornar a sonar, semblava haver passat el perill, això es van creure els de Montjuïc, els que les manaven fer sonar perquè vigilaven amb canons i reflectors els moviments al cel de Barcelona. Tot seguit van tornar uns avions a fer un soroll eixordador, i van deixar anar bombes, que també buscaven la Hispano Suïza, aleshores fàbrica de material de guerra, però el vent o la manca de precisió dels que anaven als avions, aquesta vegada les va desviar cap a un altre costat de quan van tocar una mica l'escola, on no vam poder tornar. Van caure prop de casa. El llum del menjador, com si fos un trapezi de circ, va anar d'un topant a l'altre fent voleiar el serrell de granets blancs i transparents. L'avi guaitava el cel des de la porta de la cuina, que donava a l'eixida, i va entrar rebotant contra tot com si li haguessin donat una empenta, i la lleva de la porta de porticons, del menjador cap a l'eixida, va saltar com un tap de cava. El pare va donar avís perquè ens poséssim al costat de la volta de l'escala, la paret del rebost.

Com que es va fer un silenci llarg, els homes de casa, l'avi i el pare, l'oncle ja era a la guerra, van sortir al carrer. Van tornar no sé quant de temps més tard; el que van explicar feia esborronar. El pare va agafar un nen estès a terra i l'avi una nena, o a l'inrevés, i els van dur a la farmàcia. Una o més bombes havien caigut tocant uns pisos i al carrer, davant mateix on ara hi ha els cinemes Lauren, i que a sota hi havia una de les tres boques del refugi, una altra la vaig veure fer al davant de casa; (un dia hi va caure la meva germaneta, que tenia tres anys, rodolant esglaons fins que la va parar un paleta molt alt, i ella es va fer un trauc al cap). El forat del carrer en el qual es va enfonsar la bomba va durar molts i molts anys, tot semblava que s'hagués parat en aquella maleïda història. La criatura que duia l'avi es va morir als seus braços, la del pare no. A l'avi li va caure un rellotge molt gran que duia a la butxaca amb una cadeneta, i es va parar en aquell moment, i ja mai més no va poder donar-li corda, perquè vam ser tan pobres que no teníem diners per fer-lo arranjat. Aquell vespre, els veïns es devien abocar a auxiliar, com ho van fer els homes de casa, suposo, perquè la mare no ens va deixar sortir a tafanejar. La consternació popular va venir l'endemà, quan tothom parlava dels morts i ferits, ja que a la porta del refugi s'hi havien quedat els qui ja creien que havia passat el perill, i a l'altre costat de la Rambla de Sant Andreu, davant del cinema Odeon, va morir un cambrer que era molt estimat. Quan, temps després, passaven els pares del nen i la nena per davant de casa, la mare deia que havien quedat sords i com absents, a causa del bombardeig.

Un camí a peu

Al volt de dues hores potser vam caminar la mare i jo, que era la gran i em va fer acompanyar-la. El gener del 39, molt fred, doncs, després d'acabar la guerra, diguéssim, vam rebre una nota del meu pare; li va portar una senyora, crec que desconeguda. Ens deia que anéssim a veure'l a la "Fundació Albà", al capdamunt d'Horta. En el desori de retirada capturaven molts dels que per voluntat o empesos pels militars marxaven cap a França. Van portar, al gran edifici a mig fer, molts soldats sense fer-ne llistes, i els anaven repartint a diversos indrets, com a l'Àfrica. Des de les finestres, que sols eren amb marcs de ciment, molts homes cridaven, responien als noms que des de baix els familiars, moltes dones, cridaven. Quan vam ser sota el turonet en què es troba, la mare es va fer un tip de cridar, i alternant amb d'altres, i els homes abocats i de peus a l'ampit de les finestres intentant sentir els noms. No hi havia manera de fer-nos trobar amb el pare, i la mare va decidir anar a un altre flanc, des del qual sí que ens va sentir; a la mare li va agafar com una desesperació per acostar-s'hi, però ai!, uns guàrdies vigilaven que no passessin a través d'una esplanada que hi anava de dret, però i tant que hi vam passar, corrent i sense fer cas de l'alto que ens feien. Érem a baix de la pujada i portàvem l'encàrrec que deia a la nota del pare: vestit i sabates; ho dúiem en un farcellet. La mare me'l va posar al braç i em va dir: -puja tu sola que a mi no em deixaran passar, el pare sortirà a buscar-lo. Anava molt seriosa pel rost del desnivell quan baixaven dos militars alts i molt vestits i decorats, que em van dir: "¿Vas a ver a tu padre, eh, chiquilla?". Ni piu, pobra de mi, allò em sobrepassava a tots els nivells. Vaig arribar a una tanca de filferros amb punxes, també en una mena de porta amb filferro de punxes que van

obrir per deixar sortir uns moments el pare. Em va besar, em va donar unes galetes de vaixell, seques, grosses i amb uns puntets com si fossin un matalàs; ell es va endur el farcell i jo vaig girar cap avall, amb la mare. No em van despertar, però a la matinada d'aquell dia el pare trucava a casa; ja s'havia salvat. I tant, quan m'havia deixat a mi, li van dir que es posés en una fila d'homes que sembla que vegi, anaven amb el sarró i la manta, i duïen una cantimplora i un plat d'alumini; feien cua per rebre aliment, ja que els enviaven a l'Àfrica. El pare va dir que anava a buscar la manta i el sarró i que ja baixava, però es va amagar i no se sap si el van buscar. Va donar tot el que duia del front als seus companys d'estada, es va posar la roba i les sabates que li vam dur, i a la matinada va comptar les passes del sentinella, que feia per anar a l'altre costat, i es va llençar al camp per abastar la tanca i saltar-la. Ell deia que des d'allà dalt podia veure la punta del campanar de Santa Andreu i això li donava ànims per escapar-se. La mare va deixar anar la notícia que l'havien alliberat gràcies a la influència del capellà, que tenia per majordoma la tia Pepa, una germana del meu avi.

Reflexions

En temps de guerra hi havia moltes coses negatives, a més a més de la gana, que sé que la patíem, però com que vivíem en una gran convivència a casa, amb veïns i família, una animació sense més mitjans que la parla i una que altra sessió de cinema i anar a dormir d'hora, no recordo que estigués trista. La por de les bombes tampoc no ens abatia, perquè hi havia un ambient de llibertat. La mare ens deixava jugar amb el que volíem, recordo que havia plegat unes cortines, astors deia, que semblaven aquelles capes amb cua que vèiem a les pel·lícules, i ens ho posàvem per fer comèdia. Tenia un llibre de la seva primera comunió, que era de nacre, i m'agradava de tocar-lo, i s'anava desmuntant; no cal dir que la casa era nostra, de les nenes. L'avi només feia fum pudent quan cremava fulles de tabac que li donaven verdes, perquè un germà seu tenia un hort. El pare, sempre enfeinat al treball i a buscar menjar per aquests móns de Déu. De tant en tant rebíem una carta de l'oncle i ens dibuixava al sobre i a la carta tot de figures dels còmics; tinc molt a la vista la figura de la Betti Boob, amb aquell cap tan gran, rodó i rinxolat, el Mikey Mouse, en Popeye. La tieta germana del pare ens venia a veure i, de vegades, se m'endua amb ella als safareigs de davant; eren molt grans i alts, amb picadors de fusta a les piques, i sabó bullent a la galleda. També jugava a casa seva, que no era gaire lluny de la nostra. Tenia un pou profund i no en treia mai aigua, perquè deia que era dolenta. Al safareig de la tieta Cinteta hi havia molts cap-grossos, i al pati hi havia una prunera que arribava a la terrassa de dalt i s'omplia de prunes de les grogues. El galliner era buit, i els dalts de la casa feien respecte, perquè es veïen solitaris, sense caliu, sobretot a la part que donava al carrer, en la qual els llits eren només amb la fusta, amb unes calaixeres feixugues, d'una de les quals encara tenim un marbre. Al carrer vivien un veïns molt simpàtics, i la tieta en sabia totes les històries de les seves vides, sembla ser.

Quan van entrar els nacionals, al carrer es vivia un ambient del tot diferent. Si abans se sentia un trontoll de camions que venien i anaven al front i s'explicaven històries estranyes de saqueigs i de persones amagades, després es va fer un anar amunt i avall

de dones vestides d'infermeres, i que la mare deia que - no sé de què els ve el títol -; també homes i joves uniformats; veïnes venien a explicar a cau d'orella un no sé què de registres, de denúncies, fins i tot la mare va haver d'anar a declarar, perquè escrivia les cartes al front d'una veïna que no sabia escriure. Ens va explicar que va respondre que sempre eren cartes d'amor, però no li devien preguntar si havia vist coses de luxe com un ventall amb pedres precioses que un dia una iaia que no hi tocava gaire va llençar pel balcó. Vivíem molt afanyats per comprar menjar, encendre el braser i, ja d'abans, teníem una ràdio que escoltàvem molt. L'oncle era a França, per sort teníem família a Calais, que el van anar a buscar al camp de concentració de l'altra punta. No va tardar gaire a tornar.

A l'escola nacional que l'anterior mestra ens va aconsellar, vam trobar una professora molt bona que ens va ensenyar molt, ja ho explico en una carta als meus néts perquè la guardin i sàpiguen una petita part d'una història, però certa. També la vam fer enfadar molt a "donya" Victòria, sobretot quan cantàvem "Cara al sol" de mala gana. Les nenes parlàvem gairebé totes en català, a les classes només llegíem i parlàvem en castellà.

Quan l'any 39 vaig fer la primera comunió, l'església catòlica es veu que no s'acabava de creure que maltractaven una persona perquè parlava català, i és curiós, les monges de l'escola de Jesús Maria ens van regalar uns catecismes en català editats abans de la guerra. Per encàrrec del senyor rector de Sant Pacià, l'altra parròquia de Sant Andreu, ens van ensenyar Catecisme al convent, encara que no fóssim alumnes de la seva escola, i a la parròquia es va fer la festa íntegra en català, i no va ser una excepció, perquè el català va ser sempre a la meva parròquia, com també hi va ser a la parròquia de Santa Engràcia de Verdum, barri en què ens va tocar viure als de casa durant uns sis anys, després de 1942.

Al meu barri de Sant Andreu hi havia moltes societats culturals que van ajudar a conservar, si més no, un passat de la terra. Feien teatre en català, la majoria d'obres; cantaven caramelles, etc. Va ser de gran quan em vaig adonar del que m'havien pres, i quan vaig tenir els fills espavilats, vaig decidir aprendre la meua llengua, la geografia de Catalunya, la història i la literatura catalanes; la cultura que la mare em va ensenyar a estimar, sobretot amb les cançons, i el pare amb les seves idees republicanes.

Teresa Alba Cusó, maig de 2006